

AZ 1525. ÉVI HATVANI ORSZÁGGYŰLÉSRŐL

(Egy újabb lépés Mohács felé)

Történelmi előzmény:

Hunyadi Mátyás adóbevétele 1 millió aranyforint volt, de néha a 2 milliót is elérte. Velence, a pápa, a német tartományok is rendszeres támogatásban részesítették Mátyást, hogy a török elleni harcra legyen elég pénze. A fekete sereg évi zsoldja 200 000-500 000 forintra rúgott. Ő mindig talált módot arra, hogy a parasztokat, a nemeseket és főnemeseket is megadóztassa, de még az egyházi jövedelmekből is szerzett bevételt. 48 esztendősen halt meg. Az ő általa felemelt nagyurak (Kinizsi Pál, Bakócz Tamás, stb.) nem tartották meg az esküjüket, hogy Corvin Jánost – Mátyás törvénytelen fiát –, támogatják a királyválasztáson. Így Beatrixszal az élen (aki mindenáron királynő akart maradni), a Jagelló családból származó II. Ulászlót választották királlyá – mert ő megígérte neki, hogy elveszi feleségül –, de csalódnia kellett, mert az új uralkodó nem tartotta meg szavát. Beatrix még a pápának is írt levelet, melyben kérte, hogy kötelezzék II. Ulászlót a házasságra, mert „már a nászéjszakát is elhálták”. Végül a volt királyné Nápolyban, szegényen halt meg.

Bevételi forrás	Összeg (forint)	%
Jobbágys adója	385 000	61,3
Erdélyi szászok adója	25 000	4,0
Városi adók	22 000	3,5
Zsidók adója	4 000	0,6
Ötvened adó	2 000	0,3
Sóbányák haszna	80 000	12,7
Pénzverő- és bányakamarák	60 000	9,6
Harmincadbevétel	50 000	8,0
Összesen	628 000	100

Ebből látható, hogy a költségvetésben a jobbágyoktól beszedett füstpénz volt a legnagyobb bevételi forrás

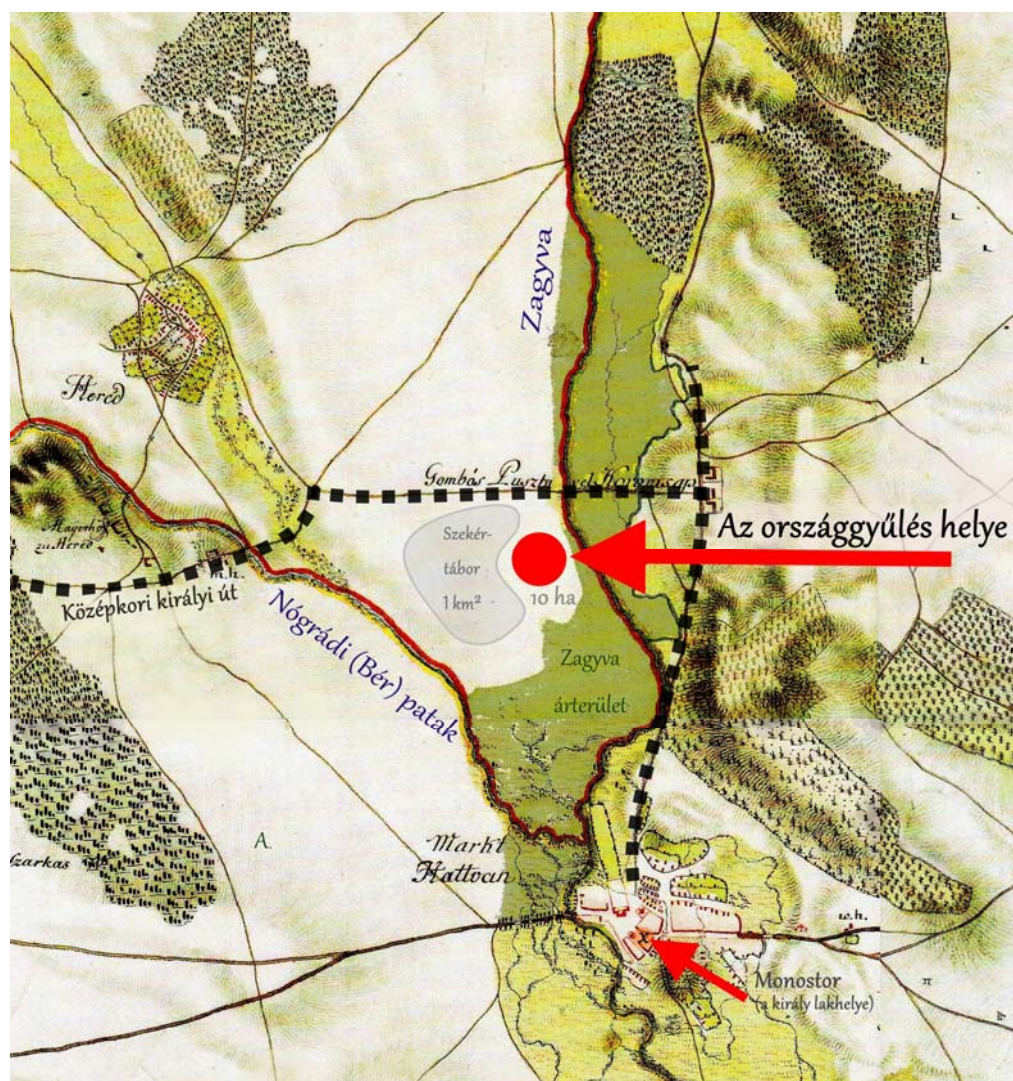
Mátyás halála után a Jagelló házból származó II. Ulászló került a trónra, aki a cseh koronát is viselte egyben. A trónigénylési harcok lezárulta után 1506-ban megszületik fiúgyermeké Lajos, akit két év múlva királlyá koronáztat. Az 1514-ben kirobbant parasztháború tovább pusztította, gyengítette az országot. A lázadás leverésében nagy szerepet vállalt Szapolyai János erdélyi vajda. Ugyanez évben készült el a köznemesi származású Werbőczy István jogtudós által összeállított „Magyarország szokásos jogának hármaskönyve”, az úgynevezett „Tripartitum”. Ebben kimondták, hogy a nemesek csak a törvényesen megválasztott királynak vannak alávetve, mindennemű adózástól, vámok, harmincadok megfizetésétől mentesülnek, és csak az ország védelmében kötelesek katonai szolgálatra. A parasztoktól – vagyis azoktól is, akik nem vettek részt a lázadásban – örök időre megvonták az addig meglévő szabad költözködés jogát.

II. Ulászló 1516 évi halála után a már megkoronázott, de még gyermek II. Lajos lett a törvényes király, de az ország dolgait a főpapok, a főnemesek, és a nemesekből választott királyi tanács intézi. A Hunyadi Mátyás által beszédett hajdani évi 1 millió aranyforint ekkorra 200 ezerre csökkent.¹ Így az ifjú királynak szinte semmi jövedelme nem volt, miközben a törökkel harcoló végvári katonák zsoldja is többbe került. 1520-ban új szultán került a török trónra, Szulejmán, aki egy év múlva megindult első hadjáratára, Magyarország ellen. Szabács, Zimony és Nándorfehérvár őrségei úgy vívták hősi harcukat, hogy az ország egyik hadereje Báthory István nádor vezetésével Péterváradnál, míg az erdélyi hadak Szapolyai János vezetésével Lippánál táboroztak, és egyik sem volt hajlandó a másikkal együtt részt venni a harcokban. Így összeomlott a Mátyás által kiépített déli védvonal. Óriási felzúdulás söpört végig az országon. Még az év novemberére országgyűlést hívtak össze Budára, ahol rég nem látott egység alakult ki a király, a főurak és a köznemesek között arról, hogy előteremtsék a várak visszavívásához szükséges pénzt. A főurak, a főpapok és a birtokos nemesek az egy évi jövedelmük felét ajánlották föl, miközben fogyasztási adót vezettek be, ami a nemesekre és a nem nemesekre egyaránt vonatkozott. A városi polgárra, jobbágyra és zsellérré 1 forint adót írtak elő. Így az ország felajánlása 3 millió aranyforintot tett ki. Az adók behajtására és kezelésére különleges szabályokat alkottak. Az egyik kincstartó Werbőczy István volt. Ezek után a felajánlott és törvényben foglalt adók 10%-a sem folyt be, mert minden nemes, polgár, város és megye az elszabotálására törekedett. Szapolyai János erdélyi vajda az adót ugyan beszédte a területén, de azt nem fizette be a kincstárba. Így komoly haderő felállítására nem kerülhetett sor. Időközben a király elérte a 15. életévét, így nagykorú lett. Feleségül vette Habsburg Máriát, a köznemesek óhajának megfelelően nagykorúként is letette a királyi esküt, majd ezek után a királynőt is megkoronázták. Az ifjú királyi pár nemsokára Prágába ment, hogy ott is letegye esküjét. Magyarország ügyeit ez idő alatt Báthory István, mint helytartó intézte. A király 14 hónapot volt távol Csehországban, ahol a köznemesség segítségével sikerült a főurakat a hivatalaikból elmozdítania, így az ottani hatalmát megszilárdította.

1525. május 7-ére országgyűlést hirdettek Rákos mezejére, ahol a köznemesek fegyveresen jelentek meg, és azok, akik az általuk felajánlott adót sem fizették be, most nagy hangon követelték, hogy a németeket és a velenceiket a király távolítsa el az udvarból, mert azért nincs az országnak pénze! A törvények végrehajtásáról pedig maga a király gondoskodjon. Egyik csoportjuk a budai várban is randalírozott, Szerencsés Imre alkincstárnok házáat is feldúlva. Néhány fiatal nemes ellopta azt a katonát ábrázoló fabábút, amit II. Lajos a lengyel király kisfiának készítettett ajándékba, majd Rákosra visszatérve fellógatták egy fára, és a király ellen tüzeltek a megjelenteket, hogy ilyen katonákra költik az ország pénzét. A köznemesek által elfogadott határozatok sértették mind a főurak, mind a főpapok és az ország érdekét, ezért a király azt nem hagyta jóvá, sőt a június 24-ére összehívott hatvani fegyveres országgyűlés megtartását is betiltotta.

A rákosi országgyűlés berekesztése után a mágnások, és a főpapok között véd- és dacsövetség alakult, hogy az érdekeiket megvédhessék akár a királlyal szemben is. A király és környezete – hogy a hatalmát meg tudja szilárdítani a főúri ligával szemben – a köznemességre akart támaszkodni, ezért a hatvani országgyűlés megtartását engedélyezi, sőt elhatározza, hogy megjelenik rajta. II. Lajos július 2-án indul el Budáról. Az éjszakát Máriabesnyőn töltötte, ahol a

főurakkal tanácskozott. Hatvan főura – valószínűleg a Nagyhatvani családból származott, és valószínűsíthető, hogy Szapolyai párti volt –, a gyűlés megtartásához komoly előkészületeket tett. Az országgyűlés Hatvan és Lőrinci között, a Zagyva és a Nógrádi (Bér) patak által határolt síkmezőn – a mai Gesztenye fasor alatti területen – zajlott le², aminek a nagysága kb. 10 hektár lehetett. A két nagykapuval rendelkező deszkakerítésen belül mintegy 14.000 fegyveres, lovas köznemes tartózkodott.³ A kerítésen kívül voltak a nemesek szekerei, lovaskocsijai, szolgálói, kocsisai. A szekerek összességükben úgy egy négyzetkilométernyi területet foglalhattak el. Az országgyűlések általában két hétig tartottak, az élelelről, a táborig szállásról, a lovakról mindenki saját maga gondoskodott. A rendre és a fegyelemre a minden megye által küldött lovas és gyalogos örök vigyáztak. Az alkalomra még cigányzenészeket is toboroztak.

A hatvani országgyűlés helyszínrajza az 1760. évi első katonai térképre vetítve

Az országgyűlésen részt vett Johannes Antonius de Burgio pápai nuncius, akinek a részletes leírása az országgyűlésen történekről a pápai irattárban fennmaradt. Ennek alapján így rekonstruálhatók az események: Szinkör módjára, középen egy nagy emelvényt készítettek, melyen a király, a királyi tanács, a külföldi követek és a nemesek szószólói számára ülőhelyeket alakítottak ki. Az emelvényt a vármegyék küldöttei és a nemesek vették körbe. A köznemesség egyik szónoka nagy tisztelettel fogadta a július 3-án megérkezett királyt, és kijelentette előtte, hogy négyszer ennyi fegyveres (55.000 fő) áll a szolgálatára egy fillér zsold nélkül, ha elszánja magát az

erélyes uralkodásra.⁴ Ezután a király hadiszemlét tartott, majd bement Hatvanba, a mai Kossuth tér helyén álló egykori monostorba, ahol az éjszakát tanácskozással töltötte.

Werbőczy István

II. Lajos magyar király

Mária királyné

Másnap, Werbőczy István nyitotta meg magyar nyelven a gyűlést. II. Lajos hat nyelven beszélt. Hosszasan, két órán szónokolva kifejtette az ország nehéz helyzetét és azt, hogy tudja, ebben nem öfelsége a hibás, hanem a tanácsadói. Sem a főurak, a nemesek és saját felelősségéről, sem az évtizedeken keresztül be nem fizetett adókról, és az 1521-ben megajánlott 3 millió aranyforint be nem szedéséről, be nem fizetéséről nem szólt egy szót sem. Viszont kérte, hogy öfelsége cserélje le az összes tanácsadóját. A beszéd végén hangos helyeslés és kiáltások hangoztak el. Ezután Szalkai László esztergomi prímás emelkedett szólásra. Míg beszélt, tisztelettel hallgatták, de a végén kiáltoztak: „tegyétek le, mert suszternek a fia és paraszti sorba akarja süllyeszteni a nemességet, hogy mi is olyanok legyünk, mint ő”. Majd Báthori István nádor emelkedett szólásra, aki azt mondta, hogy nem lenne méltó bírói ítélet nélkül megfosztani a király tisztviselőit hivataluktól. Beszédét hangos bekiabálások zavarták meg. Ezután Sárkány Ambrus országbíró szólalt fel. Beszéde közben is olyan kíméletlenül szidalmazták, („vágjuk le az áruló kutyát”), hogy még aznap éjjel a nádorral együtt a király tudtával Budára menekült. Thurzó Elek kincstárnokot és Korlátkövi Péter főudvarmestert is támadta a köznemesség, ellenben Szerencsés Imre alkincstárnok ellen – akit néhány héttel korábban Rákoson még máglyán akartak megégetni – , most egy hang sem hangozott el.

Öfelsége ezek után kijelentette, hogy a felvetett problémákra adott válaszát másnap tudatja majd, és visszavonult újra a hatvani monostorba, ahol a főurakkal tovább tanácskozott. Másnap a királyi választ Szalaházi Tamás veszprémi püspök és Drágffy János országbíró közölte az egybegyűltekkkel, hogy törvényes formák mellőzésével senkit hivatalától meg nem foszthat, de azok ellen, akit megvádoltak, vizsgálatot rendel el. Ennek hallatára a köznemesség zajosan tiltakozott, és azonnali nádorválasztást követeltek. Ezt Werbőczy akadályozta meg azzal, hogy erre a királytól felhatalmazást kell kérnie. A királyhoz küldött követek hamarosan azzal a válasszal érkeztek vissza, hogy ez ellen nincs kifogása. A gyűlés hangulata a másik végletbe csapott, határtalan lelkesedés lett úrrá a résztvevőkön. Mivel Szapolyai a nádori tisztségre nem tartott igényt, ezért Werbőczyt közfelkiáltással nádorrá választották. Ő ugyan nem akarta elvállalni a tiszteletet, de végül beletörődve elfogadta azt. A király megüzente, hogy a nádorválasztás eredményével meg van elégedve. Ezután a nemesek Várday Pál egri püspököt kikiáltották kancellárnak és esztergomi érseknek, Drágffy Jánost országbíróvá, Kanizsai Lászlót kincstartóvá tették. A pápai nuncius jelentése szerint a hatvani országgyűlés rendezője Szapolyai volt, aki, ha megszerzi az elhunyt Újlaki Lőrinc javait, akkor nagyobb úr lett volna belőle a királynál, és féltő, hogy „még nagyobb kedve keveredik, hogy királlyá választassa magát”.

Magyar nemesi viselet a XVI. század elején

Magyar főúr hadviseletben a XVI. század elején

A következő nap, július 5-én, a király elment a gyűlésre és Werbőczit nádorrá nyilvánította, de felpanaszolta, hogy előző nap beavatkoztak a hatáskörébe, mert olyan tisztviselőket is választottak, akinek a kinevezése a király joga. „Tegye felséged, amit jónak lát, mi ebbe nem avatkozunk bele” felelték. A gyűlés ezek után százdénáros (egy aranyforintos) rendkívüli adót szavazott meg, melynek negyedrésze az új nádort illette. Azonban Werbőczyt ezt nem fogadta el, hanem azt a királynénak ajánlotta. A király még aznap távozott Hatvanból Budára.

Madách Imre és Jókai Mór is foglalkozott a hatvani országgyűléssel. Míg Madách Imrétől csak töredékek maradtak fenn, addig Jókai, *A magyar nemzet története regényes rajzokban* és a *Fráter György*⁵ című regényében részletesen tárgyalja az ott történteket. Jókai így írta le a király Hatvanba érkezését:

„A kora hajnalban útra kelt királyt az eléje jött nemesi küldöttség fogadta, Artándyval az élen. Ez is hol itt volt, hol ott volt. Tizennégyezer nemes, lóháton ülve, várt a királyra a hatvani síkon. Nem azért ültek lóra, hogy harcoljanak, hanem hogy törvényt hozzanak.

Tizennégyezer ember lovon ülve, hármassorban, félkörben felállítva, oly roppant tömeget képez, hogy nincs az az emberi hang, mely hallhatóvá tegye magát e sokaság közepett.

S a lovassági félkört, ős szokás szerint, egy másik félkör határolja meg, szekerekből összeállítva, melyeknek a rúdja kifelé áll. A szekereket gyékény- vagy ponyvasátor takarja, melynek saragjanyílásán a nemesurakkal együtt jött asszonyok kandikál elő. Ez a karzat. Közbe markotányos sátorok, lacikonyhák, melyekben cigánypecsenyét sütnek, s karcost, méhsert töltögetnek a megéhezett és szomjazott nemesek kívánságára.

A király és a vele jött főurak számára díszes sátor van felállítva, s korlással körülvéve, hogy a szájtató pór nép oda ne lábatlankodjék. Zápolya vértesei vannak fölállítva a korlát mögött.

Szemben a király sátorával gyülekezett össze az a kiválasztott része a nemességnek, melynek be lett tanítva a maga tennivalója.

Werbőczy fogadta az emelvényénél a királyt, aki szorongva tekintett végig a fölállított fegyveres tömegen.

-Tanácskozásra nagyon sok, ellenségverésre nagyon kevés - mondta a király a személynökének.”

A nádorrá választást pedig így írta le

„Hát a nádor ki legyen?”

„Zápolya János! Zápolya János!” - kiabálta a nemesség.

A vajda ott állt az üres trón mellett, könyökét annak támlányára nyugtatva. A trón mellett állt egy másik, alacsonyabb bíboros szék; az volt a nádor széke. A délceg vitéz gúnyos mosollyal fogadta a megtisztelő lármát, mely nevét hangoztatá. Igen! Három év előtt még az lett volna nagyravágyása, hogy ebbe a székbe üljön. De most az neki nagyon alacsony volt. Félretaszítá maga elől a nádori széket, s a királyi ballusztrád szélére lépett. A nemesség, látva, hogy a vajda szólni akar, elcsendesült az egész karélyban, úgyhogy Zápolya érchangú mondását messze meg lehetett hallani.

-Nincs közöttünk méltóbb a nádori méltóságra, mint az, aki esze és ereje által a nemesség sorából a király személyének képviselőtéig emelkedett, Verbőczy István...

E név kimondására egyszerre az egész tizennégyezernyi had felrivallt: „Vivat Verbőczy palatinus!” Az égrengető kiáltás elhatott a királyig Hatvanba.”

A hatvani országgyűlésre készült az egyik első verses röpirat, melyet Geszti László deák írt magyar nyelven. Hat versszakasza maradt fenn, mely a következő:

„Ez vég pusztaságról megemlékeznétek,
.....el ne vesznétek,
az régi jó nevet megelevenítnétek,
(az) keresztyénségnek jó vérti lennétek.

Szegény Mátyás király vala békeségben,
mert országa vala egyességben,
vitézek valának nála tisztességben
az urak valának nagy egyenességben.

Tü úristen ellen ne háborgánátok,
régi decretumot csak megtartánátok,
az dezsmát igazán kiszolgáltánátok,
koroskint istennek vele áldoznátok.

Isten, Szűz Mária háborútól védjen,
Hatvanban gyűléstek hogy jó végre legyen,
jó Lajos királyonk diadalmat vegyen,
minden tanácstokban ő jó véget tegyen

Pesti Beke Ferenc szíve kétségben,
ki az vendég népnek bizik erejében
török császárt töri hitelkedésében
minden ennek ő elvetett beszédében.

Geszti László diák szerzé ez éneket,
Magyarország vala nagy szükségében,
az végek valának mind elveszendőben,
ezerötszázhuszonöt esztendőben”⁶

A vers egy szakadozott papíron maradt fenn, eleje csonka, szövege hézagos s nem mindig világos. Intő hangnemében van valami lírai változatosság. Versalakja az ún. Zrínyi vers első példája. A „keresztyénségnek jó vérti” (pajzsa) kifejezés ismert humanista szólam s nagy népszerűségre vall, hogy már magyar nyelvű versben is élnek vele. A vers valódi politikai szózat a nemesekhez; magatartásukat, politikai állásfoglalásukat próbálta befolyásolni.

Ma már nagyon jól tudjuk, hogy Mohácsnál mi veszett el. A hatvani országgyűlésen egyesek látták, hogy milyen nagy baj felé megy az ország, de a hangoskodók, a hangadók, a minél nagyobb zűrzavart keltők, az idegen érdekek, a hatalmuk és a saját vagyonuk minél nagyobb gyarapítása miatt nem törődtek az ország sorsával. Werbőczy és az általa vezetett köznemesek tovább gyengítették a válságos időben a központi hatalmat.

Mohácsnál meghalt 25 000 igaz magyar, hisz ők elmentek megvédeni Magyarországot. A török Budát az ország közepével együtt kirabolta, megölt 200 000 embert és 200 000 főt elhurcolt rabszolgának. Ez az akkori lakosság 10%-ával egyenlő. A megmaradtaknak újból a zűrzavar fenntartása volt az érdeke, mert aki nem vett részt az ország védelmében (komoly indokot kivéve), arra fő és jószágvesztés várt volna. Így Szapolyai Jánosra is, mert minden katonaviselt ember tudja, hogy az utolsó parancsot kell végrehajtani. Hiába hivatkozik, hogy ellentmondásos parancsot kapott, meg kellett volna néznie, hogy melyik íródott később.

Várday Pál egri püspök

Szapolyai János erdélyi vajda

Báthory István helytartó

A hatvani országgyűléssel kapcsolatos főbb személyek és politikai csoportok rövid értékelése Mohács tükrében:

Szapolyai János. Az ország leggazdagabb ura, erdélyi vajda. Nem vesz részt a mohácsi csatában, mint ahogy 1521-ben is távol maradt az ostromlott déli várak felmentésétől. A mohácsi csatavesztés után királlyá koronáztatja magát, majd három év múlva, 1529. augusztusában a mohácsi csatamezőn, Werbőczy Istvánnal együtt, térden csúszva fejezte ki hódolatát Szulejmán előtt.

Werbőczy István. Ő egy köznemesi származású kiváló jogtudós, de nádorságra alkalmatlan. Neki kellene vezetnie az országot a Hatvanban történt megválasztása után, de fél év múlva bele bukik. A mohácsi csatában nem vett részt. 1541-ben Buda török kézre kerülése után Szulejmántól elvállalja, hogy ő lesz a török uralom alatt álló magyarok főbírája. A budai pasa még abban az évben, az első vendéglátásánál megmérgezi.

Szalkai László esztergomi primás. Mohácsnál elesett.

Báthory István nádor. Mohácsnál jelen van. Megmenekült.

Drágffy János országbíró. Jelen van Mohácsnál. Elesett.

Korlátkövi Péter főudvarmester. Jelen van Mohácsnál. Elesett.

Sárkány Ambrus egykori országbíró. Jelen van Mohácsnál. Elesett.

Thurzó Elek kincstartó. Nincs jelen Mohácsnál.

Főpapság. Az egyházi kincsek felét beolvasztották, pénzt vertek belőle az ország védelmének biztosítása érdekében. A főpapság többsége jelen volt Mohácsnál, és a többsége elesett.

Főnemesek közel fele jelen volt Mohácsnál, a többsége elesett.

Köznemesek. A véres kard körbehordozása ellenére, a máskor oly hangos hazafinak mutatkozó köznemeseknek csak a 20%-a ment el az országot megvédeni. Az ott lévők többsége elesett.

Mária királyné. A király halálhíre után elmenekült Budáról. Később Németalföld kormányzója lett. Ügyesen vezette a rábizott területet. Férjét haláláig gyászolta.

II. Lajos. Ő koraszülöttként jött a világra. Anyja a szülés után meghalt. Kisgyermekként beteges volt, de kamaszkorától nagynövésű, jó fizikumú, a lovagi tornához is értő, hat nyelven beszélő, jóindulatú ember. A hatvani országgyűlés után is próbálkozott az ország egységének a megteremtésével. A Kalandos Társaság⁷ megalakulását mind a király, mind a királynő támogatta, és minden hónap első hétfőjén találkoztak Kecskeméten. A király Mohácsnál 20 éves volt. Feleségével nagyszerű páros vált volna belőlük.

Vígh Tibor építészmérnök, helytörténész

---

¹ Neumann-C.Tóth-Pálosfalvi. Helyzetkép a Jagelló-kor kutatásról. MTA.2019. 55. oldal

² Dr. Borovszki Samu: Nógrád Vármegye. 1911. 406, oldal.

³ Szilágyi Sándor. A Magyar Nemzet Története IV. 1896. 467. oldal

⁴ Demény-Dittel Lajos- Kovács Gábor. Szemelvények Hatvan történetéből. 1993. 23. oldal

⁵ Jóai Mór: Fráter György I. kötet 1972. 231. 236. oldal

⁶ Gerézdí Rabán: A magyar világi líra kezdetei. 1962. 93-118 oldal

⁷ A Szapolyai-párt érdekeit kifejező hatvani országgyűlés végzéseinek megsemmisítésére Szalkai László esztergomi érsek beleegyezésével 10 főpap és 14 főúr szövetséget kötött, amit II. Lajos király és Mária királyné is titokban támogattak. E főúri párthoz 1525. július végére már kb. 200 fő csatlakozott, köztük a Hatvanban még Werbőczit támogató Ártándy Pál is. A Kalandos Társaság - nevüket onnan nyerték, hogy minden hó első napján (Calendis) Kecskeméten üléseztek közös istentiszteletre, étkezésre összeülve, ahol új országgyűlést terveztek összehívni Szapolyai erdélyi vajda és Werbőczi nádor valamint ezeknek a híveinek a megbuktatására. Thurzó Elek a kincstár rendbehozatalát kérte, a vajda hatalmának megtörése, a király tekintélyének és jövedelmeinek visszaszerzése ürügyén a Kalandos Társaság a király megerősítését kérte a trónra törő Szapolyai János ellen. A szükséges költségek előteremtését a Kalandos Társaság megígérte, s azt is, hogy a következő országgyűlésen hozzájuk húzó nemesség fegyveresen jelenik meg, s a vajda hatalmát, ha kell, erővel törik meg. A Kalandos Társaság céljait tartalmazó, Kecskeméten megszövegezett okmánnyal egyetértett a király és a királynő is, és azt megerősítésül mindketten kézjegyükkal látták el. forrás: Magyar Katolikus Lexikon

⁷ Jóai Mór: Fráter György I. kötet 1972. 231. 236. oldal